

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE NEOLİBERAL AHLAKÎ PARADİGMANIN FELSEFİ TEMELLERİ

Münir Dedeođlu¹

ÖZET

Küreselleşme, felsefe, kapitalizm ve ahlak iliőkisi çerçevesinde daha önceden ortaya konan görüşlerin analizini yapmak ve günümüz insanının beklentileri ışığında toplumsal alanda yaşanan değişimleri irdelemektir. Bu bağlamda küreselleşmenin, kapitalizm ile iliőkisini kurarak küreselleşmenin doğuracağı değer yargılarının insanlık üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini tartışmaktadır.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, Kapitalizm, Batı Uygarlığı, İslam Dünyası, İnsan ve Ahlak

¹ Yrd.Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

PHILOSOPHICAL BASIS OF NEOLIBERAL MORAL PARADIGM IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

Münir Dedeoğlu

ABSTRACT

Globalization, philosophy and ethics within the framework of capitalism views already put forward in the light of the expectations of contemporary man to analyze and examine the changes in the social field. In this context of globalization, capitalism and establishing the relationship between positive and negative effects of globalization on humanity doğuracağı discuss value judgments.

Keywords: Globalization, capitalism, the Islamic world, western civilization, man and morality

Bilinçli ve istemli her insanî eylem en azından sonuçları bakımından etik alana ve değerler dünyasına ilişkindir. Bu bağlamda ekonomik faaliyetlerin bundan istisna edilemeyeceği de açıktır. Zira felsefi klasik tasnifte yer aldığı biçimiyle ekonominin, tıpkı ahlak ve hukuk gibi pratik felsefenin birer alt şubesi olarak görülmesi durumunda küreselleşmenin de kendine özgü bir ahlakî boyutunun olacağı kuşkusuzdur. Bilindik anlamıyla küreselleşme ekonomik olduğu kadar siyasal ve o nispette de teknolojik ve sosyokültürel bir süreci ve bu sürecin birey(ler)in öznel dünyasında ve toplumsal alanlarda yansımalarını dile getirmektedir.

Küreselleşmenin doğuracağı ahlakî bir tasavvurun temel parametrelerinin mahiyetine ilişkin açıklamaları daha ileriki bir aşamada ele almak üzere öteledikten sonra hemen belirtmeliyiz ki; ahlakın ne olduğuna ilişkin soruya yalın ve tek bir açıklama ile yanıt vermek oldukça zordur. Bu ahlakın bilinmez bir muamma olmasından kaynaklanmamaktadır. Aksine bunun en temel nedenleri arasında daha en başta ahlaktan ne anlaşılması gerektiğine ilişkin açıklamaların çağdan çağa, toplumdan topluma hatta bir filozoftan diğerine değişiklik ve çokluk göstermesinden kaynaklanmaktadır diyebiliriz. Buna karşılık ahlak kavramı tanımlanamaz değildir, aksine en genel anlamda kişi veya kişilerin hayatta bilinçli, istemli ve özgür bir irade ile gerçekleştirdiği davranışlarını kendisine göre düzenlediği ilkeler ve değer yargılarının toplamını dile getirir.²

Felsefenin doğuş dönemlerinde düşünürler bir yandan varlığa ilişkin tutarlı, bütüncül külli bir izah denemesi tarzında düşünsel bir sistem kurma gayretine girerlerken diğer taraftan da, zorunlu olarak pratik felsefenin bir alt dalı olması bakımından ahlak öğretilerini de ortaya koyma zarureti duymuşlardır.

İdeal insan ve ideal toplumdan ne anladıklarını, ne anlaşılması gerektiğine ilişkin temel yaklaşımları ifade etmiş olsalar da her halükarda ahlak tarafından tanımlanmış kural ve değer yargılarına zorunlu bir boyun eğmeden çok neden ve gerekçeleri bireyden bireye değişse de başlangıçta toplumsal yarar ve çıkarı amaçlayan toplumsal işlevi ağır basan değer yargılarına gönüllü bir katılım ve sorumluluk duygusu ile bağlanmayı kast etmişlerdir. Bununla birlikte belirtmeliyiz ki, tarihsel bir fenomen olan ahlakı, filozoflar icat etmiş değildir, aksine o, doğası gereği toplumsallaşma eğilimini taşıyan insan türünün gerçekleştirdiği insan topluluklarında ortaya çıkmıştır.

² Doğan Özlem, Günümüzde Felsefe Disiplinleri, Ara Yayınları, İstanbul, 1990,S. 309-315.

Buna karşın tarihî, toplumsal bir fenomen olan ahlak üzerine felsefî değerlendirme ve inceleme eylemi yani insan davranış ve iradesinin tarihi, antropolojik, psikolojik ve metafiziksel temellerini araştırma eylemi her dönem ve çağda ahlak filozoflarınca gerçekleştirilmiştir.³ Ahlakın konusuna giren insanî yapıp-etmeler; bilinçli, özgür iradeye dayalı ve temelinde belli bir zihnî tutum ve değer yargılarının yer aldığı davranışlarımızı, diğer bir deyişle bir takım amaçları gerçekleştirmeyi hedefleyen davranışlarımızı dile getirir. Ve insanlar doğaları gereği topluluklar halinde yaşayabilmek için onları bir arada tutacak ahlak kurallarını oluşturmaya yönelmiş akıl sahibi sosyal varlıklardır.⁴

En gelişmiş insanî organizasyon olan toplumsal bir düzen varlığını yalnızca insan vicdanının sağduyusuna dayandırarak sürdüremez. Çünkü insan doğası disharmonik bir mahiyet arz ettiği gibi her birey vicdanî olarak da, aynı gelişmişliğe ve erdemliliğe sahip değildir. Bundan ötürüdür ki, salt filozofik düzlemde ve yaptırım gücünü insanın vicdanî olgunluk düzeyine bağlı gören ahlak öğretileri kurgusal ve düşünsel alanda kalmaya mahkum olmuşlardır.⁵

Bu durumda herhangi bir sosyal, ekonomik ve siyasal bir düzen; başarısını, ideal sonuçlarının ortaya çıkışını, var oluşunu, sürdürülebilirliğini, adil olmasını, insan haklarına saygılı, özgürlükçü ve adil paylaşımcı bir dünya kurma imkânını ideal bireylerin varlığına bağladığı an, teoride ne denli tutarlı ve güçlü olursa olsun bunu gerçekleştiremeyeceği çok açıktır. Bu yüzden devlet dediğimiz organizasyona tarih boyunca daima gereksinim duyulmuştur.

Tarihin eski dönemlerinden itibaren doğu ve batı toplumları arasında ahlakî açıdan da ele alınması mümkün gözükten türden ilişkiler (sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, çatışma v.b) hep var olagelmiştir. Bu münasebetlerde, ilişki kurma biçimleri bazen öykünme ve benzeşme gibi bazen da sosyo-ekonomik ve politik açıdan üstünlük sağlayıp egemenlik kurma gibi tarz ve nedenlerle de olsa sonuçta karşılıklı bir etkileşim hep var olagelmiştir. Bu karşılıklı etkileşim bir takım ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal, ahlakî ve zihinsel tutum ve değerler noktasındaki sonuçları da kendisiyle beraber ortaya çıkarmıştır.

³ Carl Michaélis, Kirchner's Wörterbuch der Philosophischen Grundbegriffe, Verlag der Dürr'schen Buchhandlung, Leipzig, 1907,S.192.

⁴ Francis Fukuyama, Büyük Çözülme,(Çev.:Hasan Kaya), Profil Yay.,İst.,2008,S.21.

⁵ Özlem, a.g.e., S.321-323.

İnsanî uygarlığın bilim, siyaset, toplumsal düzen ve ekonomik bakımdan en üst düzeye erişmesi oldukça uzun bir tarihî- toplumsal süreci zarurî kılmaktadır. Bu bakımdan insanlık tarihini en genel çizgileriyle üç kısma ayırmak mümkün gözükmemektedir:

Bunlardan birincisi M.Ö.5000-M.Ö.500 arasında tarımsal üretim merkezli uygarlıklar devresi olup Ortadoğu ve Mezopotamya bölgesinin üstün olduğu evredir.

İkincisi M.Ö.500-M.S 1500 arasında uygarlığın küreselleşmeye başladığı devre olup, bu zaman dilimi de kendi içinde; Grek Uygarlığı (Helenistik dönem, M.Ö.500-M.S 500), İslam'ın zuhuru ve dünya üstünlüğü kurduğu dönem (600-1000) ve Moğol ve Türklerin dünya ölçeğinde baskın güç oldukları (1000-1500) üç döneme ayrılabilir.⁶

Şu kadar var ki en genel anlamıyla küreselleşme (kapitalizmin dayattığı tüketim toplumu ve onun değerler tablosunun iletişim ve ulaşım imkanlarıyla küçülen dünyaya dayatılması manasında değilse de) yeni bir olgu değildir. Küreselleşmenin köklerini değişik coğrafi bölgelerde yaşayan insan toplulukları arasındaki ilişkilerin tesis edildiği zamana kadar geri götürmek mümkündür.

İnsanî uygarlığın üçüncü evresi Avrupa'nın bütüncül olarak küresel egemenlik devresi olup, 1500'lü yıllardan başlayarak günümüze kadar gelen bu dönemdir. Bu dönem aynı zamanda insanî uygarlığın, modern ve global dünya yapısına geçiş dönemi olup, Avrupa'nın önce denizlerde üstünlük sağladığı evreyi (1500-1700) ve dünya güç dengesinin değişerek uygarlığın küreselleşmeye doğru evrilmeye yöneldiği dönemi (1700-1850) ve sonuçta Batının kesin olarak dünyaya üstünlük kurduğu dönemleri (1850-1950) kapsamaktadır. ⁷Ama bu gün itibarıyla kazandığı anlamsal içerikte globalleşme/küreselleşme 19. yüzyılın sonlarından 1913'lere kadar olan dönem, 1914-1950'lere kadar olan dönem ve 1945-50 sonrası dönem olmak üzere başlıca üç evreden geçmiştir.

1950'den günümüze kadarki dönem Batı Uygarlığının ve değerler dünyasının ekonomik, siyasal, sosyokültürel düzlemde küreselleşme süreci olup olumsuz sonuçlarının dünya ölçeğinde görüldüğü ancak nasıl bir sonuçla biteceği şimdiden belli olmayan bir süreçtir. Küreselleşme, çerçevesi önceden belli olan ve kendi içinde homojen bir kültürün, ekonomi sisteminin ve siyaset kuramının değerler dizgesinin ve formunun diğer bir deyimle değer

⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, İmge Kitapevi, Ankara,1992, S.21.

⁷ Sander, a.g.e., S.21.

yargılarının dünya ölçeğinde egemenlik kurarak geçerli tek değer ve tek değer yargısı haline gelmesi olarak tarif edilebilir.

Küreselleşme kavramı 1980'li yılların ortalarına doğru modalaşmış bir kavram olup en genel anlamda ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde ulusal sınırları aşan faaliyetleri dile getirmektedir. Küreselleşme süreci 1980'lerin sonunda, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Soğuk Savaş dengelerini sarsmış ve doğu bloğu ülkelerdeki çözümlerle hız kazanmıştır. İki Almanya'nın birleşmesinden sonra Doğu Bloğu ülkelerinde özellikle de SSCB de ortaya çıkan çözülme süreci, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada hâkim olan iki kutuplu dengeyi sarsmıştır. Böylece ABD ve SSCB arasında özellikle nükleer silahlanma rekabetine dayalı olarak yürütülen iki kutuplu dünya düzeni, yerini yenedünya düzenine bırakmıştır.⁸ Ama ne var ki küreselleşme kavramı analiz edildiğinde işlem olarak evrenselleşme, liberalizasyon, batılılaşma, modernizasyon, uluslararası karşılıklı bağımlılık ve sınırsızlık gibi çeşitli terimlerle karşılanabilecek manaları da kendi bünyesinde barındırmaktadır.

M.Ö 7000'li yıllarda Ortadoğu bölgesinde bir kısım insanların tarıma geçtikleri, bazı bitki ve hayvan türlerini ehliştirdiği yani denetleyip, geliştirdiği ve genişletmeye sürecini içermektedir. Tarıma dayalı uygarlıklar kendi kendilerine yeten ve dünya ölçeğinde bir kapsam göstermediği, dış dünya ile bilinçli bir temas kurma gereksinimi duymadıkları bir evredir. Bu dönemin tipik yönetim biçimi ise otoriter monarşilerdir. Bu dönemde mutlak siyasal itaat ve bürokrasi, düzenli orduların içinde yer aldığı devletleri kurulmasının yanı sıra din adamlarının da ortaya çıktığı bir dönemdir.⁹

Buna karşılık aynı coğrafyanın tarıma elverişli bölgelerinde özellikle Mezopotamya havzasında gelişen uygarlıklar muayyen bir süre içinde Mısır, Çin, Girit ve İndus Vadisi bu uygarlıklardan etkilenirken Avrupa durum çok farklıydı. Bu bölgede ilkel megalit bir kültür yaşanmaktaydı. Avrupa toprakları fazla yağışlar nedeniyle bir çamur tabakası halinde olduğundan tarıma elverişsiz halde idi. Bu yüzden küçük çaplı hayvancılık ve tarım yapılabiliyordu. Ancak bronz yapmayı öğrenmiş İndo-Avrupa dilleri konuşan barbar kavimler bu barışçıl insanlar üzerinde egemenlik kurdular. Böylece bu bar-

⁸ Ferhat Başkan ÖZGEN, Ege Maliye Bölümleri Araştırma Görevlileri Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 26-28 Kasım 1998, S. 47-79.

⁹ Sander, S. 22-23.

bar kavimler ile harmanlanan yerel kültürün insanları bu günkü Avrupa'nın ilk temellerini oluşturmuş oldu.¹⁰

M.Ö.500-M.S.500 yılları arasında ise Batı Anadolu sahillerindeki İyonya Bölgesinde söylene ve mitolojik açıklamalardan uzaklaşan insan zihni, hem felsefi düşünceyi hem de modern bilimlerin ilk temelleri yaratarak Grek Uygarlığını ve Helenizmi hazırlamış oldu.¹¹

İslam Uygarlığının doğuşundan itibaren gelişen üstünlüğü ise 7. yüzyıldan başlayarak dört halife dönemi, Emevî ve Abbasî dönemlerini de içeren 11. yüzyıla kadar devam etmiştir. İslamiyet evrensel karakterde insanıyetçi (bir site veya ırkın rabbi olma telakkisi yerine) ve monoteist bir din olmasının yanı sıra merhameti temele koyması ile geniş yoksul kesimler üzerinde etkin olmuştur.¹²

İslam Uygarlığı, Grek Uygarlığının hemen ardından iç ve dış sebeplere bağlı olarak 7-11 yüzyıllar arasında o günkü koşullarına göre ileri sayılabilecek bir düzeye ulaşmıştı.¹³

Abbasî Dönemi İslam Uygarlığının her yönü ile dünyada üstünlük kurduğu bir dönemi teşkil etmektedir. Çünkü bu dönemde Arapların; dil, din ve hukuku; Grek Uygarlığının bilim ve akılcı düşüncesi; Hintlilerin, matematik ve astronomisi; İranlıların, edebî yönleri ve idarî tecrübeleri Abbasî-Bağdat havzasında birleşmiştir.¹⁴

Abbasî Dönemi 10.yüzyılın ortalarında zayıflamaya yüz tutmuş ve yerini yavaş yavaş Selçuklu Türklerine terk ederek 1258'li yıllara kadar yaşamıştır. Ancak Orta Asya steplerinden gelen Türk-Moğol kavimleri İslam dünyasının sınırlarına girerek Müslümanlığa yeni bir veçhe ve dinamizm kazandırmıştır. Böylece steplerden başlayan egemenlik erki 10.yüzyıldan 1500 yıllara değin İslamiyet ile sentezlenerek İslam Uygarlığının hakîmiyetini (1200-1300 arası Moğol istila döneminin durağanlaştırıcı dönemi istisna edersek) tüm dünyaya hakîm kılabilmiştir.¹⁵

16.yüzyıldan itibaren bir yandan iç sebepler diğer yandan dış sebepler İslam dünyasının dinamizmini yok etmiş ve üstünlük Batı dünyasına geçmeye başlamıştır. Sonuçta İslam toplumları Batının teknik, sosyal ve eko-

¹⁰ A.g.e.,S.25-26.

¹¹ A.g.e.,S.28-31

¹² A.g.e.,S.34-36

¹³ Karen Armstrong, İslam, (Çev.,Selim Yeniçeri), Koridor Yay.,İstanbul, 2002,S.216

¹⁴ Sander, a.g.e.,S.36

¹⁵ Sander, a.g.e.,S.37-50

nomik gelişmişliği karşısında derin bir travmayla gelen belirgin bir aşağılık kompleksine (herodyanik tutum) bürünmüştür.

16.yüzyıldan itibaren genel manada Asya özelde İslam dünyası siyasal, ekonomik ve kültürel olarak durağanlık içine girmiştir. Portekiz, Batı ve Doğu Afrika kıyı şeridinde ve sonrada Güneye egemenlik kurarak İslam ticaretini engellemiş; İspanya ise 1492'de Granada'yı ele geçirmiş, zamanla Akdeniz, Hint Okyanusunda deniz egemenliği Hollanda, Fransa ve İngiltere'ye geçmiştir. Ayrıca Avrasya'da Rusya'nın güçlü bir devlet ortaya çıkması, İslam dünyasında Sünnî-Şia çatışmasından doğan zayıflama geçici bir durağanlığa sebep olsa da 17.yüzyılda İslam ve Batı dünyası eşit dengede (kısmî üstünlük İslam dünyasında) sayılabilir. Ama ne var ki bu yanıltıcı üstünlük Avrupa'da tekevvün eden yeniliklere ve zihniyet değişimlerine bigâne kalmasına neden olmuştur.

Batıda gelişen modern bilim, felsefe, edebiyat, yeni yönetim anlayışlarını doğuran zihniyet değişimini Fatih, Yavuz ve Kanunî gibi padişahların üstün başarılarına dayanan ihtişam dönemlerinin servet ve hakimiyet duygusundan ötürü fark edemeyen Osmanlı devlet yönetimi zamanla zorunlu bir inhitat içine girmiştir. Halbuki Batı Avrupa devletlerinin monarkları Osmanlı yöneticilerine göre daha yeteneksiz olmalarına karşın, devletlerinin yapısal ve sistem olarak daha güçlü olmaları nedeniyle yöneticilerinin yetersizlikleri ilerlemeye mani bir durum teşkil etmiyordu. Oysa Osmanlı devletinin yapısal zayıflığı söz konusudur.

Öz bir deyişle büyük devletler bir iki yeteneksiz yönetici yüzünden şahsî davranışlarıyla değil, daha çok o toplumun zihni tutum ve dünyayı değerlendirme ve algılama tarzları bakımından ve ekonomik, siyasal ve kültürel nedenler sebebiyle ilerler veya gerilerler.¹⁶ Bunların yanı sıra fetihlerin durması, Kanunî'nin iyi niyetli başlayan ancak sonuçta köylülerin büyük toprak sahiplerince sömürülmesi sonucunu doğuran toprak sistemindeki reformu aynı zamanda ağır vergi yükü altında ezilmesi, merkezdeki yönetici kadronun bozulması ve nepotizm, nüfusun orantısız artışı (16.yüzyılda nüfus iki kat artmıştır), Osmanlı parasının değerinin düşmesi (Yeni dünya'dan gelen İspanyol-Amerikan altınının Avrupa'ya girmesi ve fiyatları artırmasına bağlı olarak) ve enflasyonun artışı (1584'de altın para % 50 devalüe edilmiştir), ekonomik gelirin tarım ürününe dayalı kalması, ordu disiplininin

¹⁶ Sander, a.g.e., S.92.

bozulması ve yeniçeri ocağının dejenarasyonu gibi faktörlerinde duraklama ve gerileme üzerindeki belirleyiciliğinin büyük olduğunu söylemeliyiz.¹⁷

18.yüzyılda somut başarı ibresi İslam dünyasını gösterse de artık tarihsel kırılma noktasına gelindiğı hissediliyordu. Tarihin akışının değıseceğı bu yeni evrede İslam dünyasında başlıca iki anlayış ve zihni tutum (kendi içinde çeşitlense de) ortaya çıkmıştır: Bunlar İslam'ın temel inançlarına ve özüne dönme gereğini vurgulayan selefi anlayış ile yenilikleri topluma tatbik etmeden yana olan modernleşme temayülüdür.¹⁸ Doğal olarak bu iki temel yaklaşımın karşılıklı olarak bir etkileşim içinde olduğunu da söylemeliyiz. Ama ne var ki bu çatışmanın farklı renk ve biçimde ve farklı kesimlerce günümüzde de farklı etmenlerin eklemlenmesiyle günümüzde hala daha devam ettiğidir. Eğer yeniden bir öze dönüş veya modernleşme olacak ise bunun yöntemi ve parametreleri ne olmalıdır? sorusunun anlamlı ve çözümlenmelere dayalı yanıtları her iki yaklaşımı katı bir dogmatizmle savunuların ideolojik tutumlarında görememekteyiz.

İslam dünyası belirgin olarak 16.yüzyıl'dan itibaren çözülme sürecine girdiğini ve bu neticenin birçok iç ve dış sebepleri olduğunu zikretmiş idik. Bunların başında hiç kuşkusuz İslam dünyasının içine girdiğı skolastik vetire ve her türlü yeniliğı bidat nitelemesiyle değerlendiren dogmatik tutum gösterilebilir.

Batı dünyası tarım toplumundan sanayi toplumuna doğru ilerlerken İslam dünyasının toplulukları ise kişi başına gelir, okuryazarlık, bilim, teknoloji ve ekonomik düzey bakımından gerilemekteydi.

Genel anlamda ortaçağda hemen tüm ülkeler tarım toplumu görünümünde idi. İnsanların büyük bir çoğunluğu tarımda feodal bir düzende çalışmaktaydı. Azınlığı oluşturan esnaf ve zanaatkârlar ise Lonca Sistemi içinde organize olmuşlardı. Halk; gıda, giyim ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını ancak karşılayabildiğı için, ticaret daha çok şehirlerde ve şehre yakın bölgelerde yoğunlaşmıştı.¹⁹

1700-1850 arası ise batı eksenli olarak globalleşmenin hızlandığı ve ortaçağ düzeninin yıkılarak endüstri ve demokrasinin geliştiğı bir dönemdir. ²⁰Bu süreci hızlandıran zihni-ruhî gücün başında Avrupa'nın şiddet ve kibri yatmaktadır. Şöyle ki; Avrupa'nın atılganlığı ve merhametsizliğı askeri tek-

¹⁷ Sander,S.93-96.

¹⁸ Sander,S.102-103.

¹⁹ Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat: Teori, Politika Ve Uygulama, Güzem Yayınları, İst.,1990, S. 10-11.

²⁰ Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeğı ve Mirası, Say, İstanbul, 1990,S. 18-19.

noloji ile birleşince İslam dünyasının dışında kalan dünyanın uygarlıklarını acımasızca sömürme ve uygarlıkların insan gücünü ve servetini Avrupa'ya aktarma olanaklarını yaratmıştır. Ayrıca elde edilen deniz üstünlüğü ve denizcilik şebekesi kara uygarlıklarını çember içine alması sonucunu ve onları güçsüz kalması neticesini doğurmuştur. Ve yine bu süreçte büyük ölçekte faaliyet gösterebilecek yetenekte örgütlenmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu dönemin başat özelliklerinden biri de monarşiler ve dinden uzaklaşarak ulusallaşma ve yurtseverlik bilincinin doğmasıdır.²¹

Ekonomik sömürgecilik dönemi ise 1850'li yılların sonlarından itibaren başlar ve değişik form ve normlar altında günümüze değin devam eder. Bu dönem içerisinde artık coğrafi keşifler tamamlanmış, ülkelerin birbirleriyle olan ticari bağları iyice kuvvetlenmiştir. Sanayi devrimi ile birlikte; büyük firmalar kurulmuş, uluslararası imalât gelişmiş, ülkeler arası ticarete egzotik malların yerini daha kolay ve ucuz olarak elde edilebilen sanayi ürünleri almıştır.

Çağdaş ve küresel dünyaya geçiş sürecinde Batı Uygarlığının ilerleyişinin temellerinde; yeni tarımsal alanların yaratılması, büyük toprak sahiplerinin merkezî otoriteye karşı birer direnme merkezi haline gelerek bu kısmi özgürlükler sayesinde kendi kendine yönetim anlayışının doğuşuna zemin hazırlaması önemli bir yer tutmaktadır.²² Ve tüm bu gelişmeler Rönesans'ın altyapısını hazırlaması, ticaretin doğuşu ve şehir yaşamına geçiş, ulusal devletlerin ortaya çıkışı, gerçekleşen Rönesans ve Reformasyon hareketleri, denizlerdeki üstünlüğü ve okyanuslara açılma, merkantilist ekonominin ortaya çıkması, ulus devletleri ve milliyetçilik akımlarının doğuşu, Fransız ihtilalinin etkileri, 19.yüzyıl'ın ikinci yarısı ile 20.yüzyıl'da şekillenmeye başlayan demokrasi ve endüstri devriminin doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Batı Uygarlığı endüstri devrimi ile birleşen liberalizm ve milliyetçilik aracılığıyla kendini kökten değiştirmiş, endüstrileşmenin doğal uzantısı sayabileceğimiz emperyalizm aracılığıyla da tüm dünyayı küresel ölçekte etkisi altına alabilmiştir.²³

17-18.yüzyıl'lardaki bu gelişme devam etmiş; büyük kolonyal ticari firmalar kurulmuş, devlet de bu ticari firmaları himaye etmiştir. Böylece; büyük kumpanyalar ortaya çıkmış ve bunlar koloni bölgelerindeki toptancı ticari faaliyetlere önyak olmuşlardır. İktisadi zenginlikle demokrasi ara-

²¹ Sander, S. 104-106.

²² Tanilli, s. 30-32.

²³ Sander, a.g.e., S. 152

sında kurulacak bir korelasyon, Batı Uygarlığının gelişim ve ilerlemesinde belirleyici olan ekonomik sistemdeki liberalleşme ile siyasal sistemlerdeki demokrasinin rolünü daha da açıklayıcı görülebilir.²⁴

Batıda Rönesans ve reform hareketlerinin bağlı olarak ortaya çıkan bilimsel gelişmeler ve teknoloji aracılığıyla Batı toplumu modernleşirken, İslam dünyasının bu gelişmelere ilgisiz kalması (çağı doğru okuyamamanın yanı sıra) gerilemenin de en başat nedenleri arasındadır. Rönesans ve reform hareketleri ile başlayan bu uyanış yeni bir biçim kazanmış ve 18.yüzyıl Aydınlanmacı düşünce batı insanına aklın eleştirisi ve sınırlarını öğreterek maddi dünya üzerinde egemenlik kurma avantajını sağlamıştır.²⁵

Descartes'çı düşüncenin varlık öğretisinden kaynaklanan makine evren anlayışı süreç içerisinde doğayı, insanın bilgi gücüyle egemen olacağı edilgen bir hakimiyet alanı haline getirmiştir.

Diğer taraftan ortaçağın sonlarına doğru İslam bilim ve felsefesinin Batı dünyasına tercüme aracılığıyla intikali Batı düşüncesine egemen olan skolastik düşüncenin dogmatik tutumu, yerini eleştirel, ilerlemeci ve kuşkucu düşünceye bırakmış, sonuçta Batı Uygarlığına günümüz gelişmişliğini sağlayan bilimsel teknolojik üstünlüğü kazandırmıştır.

Batı dünyası bir yandan öncelikli olarak dogmatik zihinsel tutumundan ve dogmatik rasyonalist (bu günkü anlamda idealist tutum) tavrından uzaklaşarak onun yerine deney ve gözleme dayalı bilimsel zihniyetiyle duyumsanabilir dünyayı, ampirik ölçütlerle sınanabilir ve sonuçları tekrarlanabilir, olgulara dayalı bir gözlem deney sahası haline dönüştürebilmiştir. Bunun neticesinde ise doğayı “ne ise o olması bakımından anlama” ve ona “egemen olma” çabasına girmiştir. Bunun neticesi olarak da batıda bilimsel ilerleme ve teknolojik gelişmeler ortaya çıkabilmiştir.

1450-1750 yılları arasında Merkantilizm (ticarî kapitalizm) ve müdahaleci kapitalizm Batıda sermaye birikimine yol açmış; bu ise yatırım, istihdam ve sosyal refahı da beraberinde getirmiştir.²⁶ Bunların yanı sıra aynı oranda önemli olan Avrupa kolonyalizmi de önemli ölçüde Avrupa'da servet temerküzüne vesile olmuştur. Böylece finans ve ticari sermayeye dayalı ekonomik bir hayatı yaşama geçirmiştir.²⁷ Oysa genelde doğu dünyası özelden de İslam dünyası doğayı tanrısal kudretin kendine açığa vurduğu bir

²⁴ Samuel P.Huntington, Üçüncü Dalga (Çev.,Ergun Özbudun), TDV Yay., Ank.,1993,S.58.

²⁵ Erich Fromm, Sahip olmak Ya Da Olmak, (Çev.:Aydın Arıtan), Arıtan Yayınevi, İst., 1991,S.17-20.

²⁶ V.F.Savaş, İktisadın Tarihi, Liberal Düşünce Topluluğu, Avcıel Mat.,İst.,1997,S. 138

²⁷ Tanilli, S. 33-43.

mucize alanı olduğu algısını devam ettirirken teknik ve bilimsel gelişmelerden uzak durmuş, öbür taraftan da tarıma dayalı ekonomik düzenini sürdürmeye devam etmiştir.

Bilimsel gelişmeler ve ona dayalı olarak teknolojik ilerleyiş deniz aşırı ticareti de beraberinde getirmiştir. Bu ve benzeri etmenlerinin katkılarıyla kapitalist üretim tarzına geçildiği gibi coğrafi keşiflerin yapılması hem ham madde ihtiyaçlarının karşılanması hem de yeni pazarların oluşturulması amacıyla matuf olarak dünyanın diğer coğrafyalarını sömürgeleştirme dönemi açılmıştır. Tüm bunlar günümüz batı dünyasını uygarlığa hazırlayan modern kapitalist dünya sisteminin ilk gelişim evrelerinde olup bitenlerdir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası, uluslararası ticarete önemli gelişmeler olmuş; Londra, önemli bir mali merkez olma niteliğini yitirmiştir.²⁸

1913-1950 yılları arasında uluslararası ticarete etki eden diğer önemli gelişmeler, 1930'lu yıllardan itibaren dünya ekonomisinde görülen yoğun koruyuculuk ve iktisadi milliyetçilik hareketleridir. İleride, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik çabalar için de bir tepki oluşturacak olan bu hareketler, dünya ticaretinde uluslararası işbirliğinden uzaklaşılmasına yol açmıştır.

Bu yıllarda; ülkeler, içinde buldukları dış ödemeler dengesi ve işsizlik sorunlarını çözmek için bireysel hareket etmekte, bu da rekabetçi devalüasyonlara ve karşılıklı olarak gümrük tarifelerinin yükseltilmesine yol açmaktaydı. İki dünya savaşı arasındaki bu dönemde ülkelerin gümrük tarifelerini aşırı ölçüde yükseltmelerinin yanı sıra tarifelerin uygulanmasında da önemli farklılıklar görülmekteydi. Şöyle ki; bazı ülkeler gümrük tarifelerini ülkelere göre farklı gümrük tarifeleri şeklinde uygularken, bazıları da "en çok kayrılması gereken ülke" prensibini uygulamaktaydılar.²⁹

19.yüzyıl'dan itibaren günümüze değin devam eden süreçte İslam dünyasının Batı Uygarlığına nispetle ahlak, ekonomi, siyaset, teknoloji, bilim, sanayi, sosyal devlet, sosyal adalet ve adil yönetim vb. birçok bireysel ve toplumsal alanda geri kalmışlığı bir hakikattir. Geri kalmış ve her türlü olumsuz etkiye açık, sosyal ekonomisi geri, adalet sistemi aksak bir dünyada ahlaklı ve inançlı kalabilmek ise ne oranda mümkün olacaktır?

İçinde yaşadığımız geri kalmışlık sorununun çözümü tek cümlelik aforizmalar ile açıklanamayacak ve aşılamayacak kadar derindedir. Şu kadar var ki; günümüz İslam dünyasının karşısında gelişmiş ve ileri bir statüde

²⁸ Seyidoğlu, a.g.e., S. 553-554

²⁹ A.g.e., S. 359-360.

görünen Batı dünyası bugünkü konumuna doğrusal ve sürekli ilerleyen bir süreç ile gelmiş değildir. En azından 17.yüzyıl'dan önce Batı dünyası İslam dünyasına nispetle her bakımdan geri bir durumdaydı. Teorik anlamda İslam insan hayatının tüm alanlarında teknik, ekonomik ve sosyal alanlar da kuşatıcı bir öğreti oluşturabilmişti.

İslam Uygarlığının 8.yüzyıl'dan başlayarak Endülüs üzerinden Sicilya ve batı Avrupa kültürüne eklemendiğini ve Batı Uygarlığına çok önemli katkılar yaptığını bilmekteyiz.³⁰

13-15.yüzyıl'lar arasında İslam dünyası batıya nispetle gelişmişlik ve uygarlık bakımından daha üst bir düzeyde olduğunu daha önceden vurgulamıştık. 16.yüzyıl'ın sonralarından itibaren İslam dünyasının karşısında ve dünyanın diğer yerlerinde Batı Uygarlığının egemen vaziyete geçiren faktörleri tek nedene indirgeyerek açıklamamız ne geçerli bir izah ne de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu nedenle İslam dünyasının durağanlık ve gerileme sebeplerini ayrı bir kategori de irdelerken; batı dünyasının ise belirgin bir biçimde 16.yüzyıl'dan başlayarak günümüze değin gösterdiği gelişmişliği de ayrı bir kategoride, tek bir nedene ircacı açıklamalardan uzak durarak analiz etmek tarih karşısında kendi ulusumuza karşı tarihsel bir görevimizdir.

İkinci sorun ise geçerli saydığımız bir gelişmişlik düzeyi niçin Batıda vardır? Batıda ortaya çıkan ama sonuçları bakımından evrensel bir anlam ve geçerliğe sahip olan Batı Uygarlığına bu özelliğini kazandıran faktörler nelerdir?³¹

Bu noktada karşı karşıya kaldığımız birinci sorun şudur: Bunca gelişmişlik düzeyine ve konfora rağmen acaba Batı Uygarlığının modern insanı huzurlu mudur? Belki egemen olmanın getirdiği hazdan ve hazza dayanan mutluluktan (hedonizm) söz edilebilse de acaba 21.yüzyıl'ın modern insanı; huzura dayalı, kendisiyle barışık bir saadeti kazanabilmiş midir?

Yeryüzünde mezar (din ve metafizik) ve alet yapan (homo faber) yegâne canlı olarak insan acaba yaratamadığı ama istismar ettiği doğadan ve adeta yarattığı ikinci tabiat (teknoloji dünyası) içinde kendisine yabancı ve kendi arayışının karanlığında huzuru mu beklemektedir. Artık Batı Uygarlığı teknik gelişmeler sayesinde tüm evreni bilgisinin objesi kılmış ve geçmiş dö-

³⁰ Montgomery Watt, İslamın Avrupa'ya Tesiri,(Çev.,Hulusi Yavuz), Boğaziçi Yay., İst., 1986, S.25-34.

³¹Max Weber, Protestan Ahlakı Ve Kapitalizmin Ruhü,Çev.,Zeynep Aruoba, Hil Yay.,İstanbul,1997,S.13-14.

nemlere oranla da büyük başarılar elde etmiştir. Bu elde ettiği başarılar vasıtasıyla artık doğa karşısında güçsüz ve çaresiz değil egemen konuma geçmiştir. Ama ne var ki bu göz alıcı gelişmeler başarı, refah ve tüketim toplumunun sunduğu bolluğa rağmen insan ruhu boşaltılmış değerler dünyası yoksullaşmıştır. Artık modern dünyanın insanı bir birey ama yalnız mutsuz ve kendine yabancı ve huzursuzdur.³² Bu kendine yabancılaşın ve huzursuzluğun nedeni ise bir bakıma çağdaş Batı Uygarlığının Yunan ruhu ve felsefesi, Roma hukuku ve Protestan ahlakına dayanmasıdır diyebiliriz.³³

Liberalizm doktrininin doğuşunda rasyonalizmin ve iktisadî liberalizmin (Boisguilbert'in liberalizmi-Cantillon'un liberalizmi-fizyokratların liberalizmi-klasik liberalizm) katkısı büyüktür. Çünkü insan aklının önünde en büyük engel olan dogmatizmin insan aklı karşısındaki bu engeli kırılmadığı müddetçe insan, aklını doğru kullanamayacaktır. Buna ilaveten insanlar dilediği gibi düşünemez ve düşündüklerini ifade edemezse dilediği gibi üretmez ve bunları istediği gibi piyasaya arz edip kazanamaz.³⁴ Aslında bize dilediği gibi düşünüp, onu hem bireysel hem de toplumsal zeminde dışı vuramayan bir kişinin inanç veya inançsızlığının bir anlamı yoktur. Daha doğrusu bu insana gerçek anlamda birey denilemeyeceği gibi şahsiyet de denilemez. Ama ne var ki, tam da bu noktada bir takım ahlakî sorunlar ile karşılaşmamız kaçınılmazdır.

Küreselleşmenin temelindeki liberalizmin felsefî kökenlerini çağımızdan çok daha gerilere götürmek olası olmakla beraber, en belirgin biçimde temellerini insanın vazgeçilmez doğal haklara sahip olduğunu ve siyasal bir sistemin amacının insan özgürlüğü ve mülkiyeti teminat altına almaktan başka bir şey olmadığı ileri süren Locke'da buluruz.³⁵ Liberalizmi bu temel özellikleri doğrultusunda Popper bir toplum düzeni olarak tanımlar ve onu açık toplumun doktrini olarak anlar. Ona göre liberalizm özgürlük ilkesi, gönüllü birliktelik ve işbirliğine dayalı bir sosyal sistemdir.

Kapitalizmi; üretim, gelir dağılımı ve bir tüketim metodu olması bakımından bir ekonomik sistem olarak nitelersek, liberalizmi bir dünya görüşü ve yaşamı algılama ve değerlendirme tarzı olarak tanımlayabiliriz. Nitekim iktisat tarihi bakımından liberal Kapitalizmden söz edebildiğimiz gibi müdahaleci ve tekelci kapitalizmin varlığından da söz edebiliriz.

³² Fromm, a.g.e.,S.19-21.

³³ Weber,a.g.e., S.14.

³⁴ Ali Özgüven, İktisat Bilimine Giriş, Filiz Kitapevi, İstanbul,1991,S.60-61.

³⁵Adnan Güriz, Hukuk Felsefesi, A.Ü.Hukuk Fak.,Yay.,No:511,Ankara,1996,S.201-203.

Liberalizmle kapitalizmi ve serbest piyasa ekonomisini özdeşleştirmeye karşı çıkmak suretiyle, liberalizmi daha çok iktidarın sınırlandırılmasını amaçlayan bir siyasal doktrin ifade eden yaklaşımlarda söz konudur.³⁶

Modern uygarlığın insanlığa çok değerli şeyler armağan etmesine karşın insandan saadet ve huzurunu aldığına ilişkin elimizde yaşanmış tecrübelerimiz (küresel ısınma, çevre kirliliği, çağdaş ırkçılık, emperyalist işgaller, yabancılaşma, korku ve yalnızlaşma) yeterince bulunmaktadır. Artık karşımızda devasa küresel ekolojik sorunlar, çevre kirliliği yeni pazarlar arayışına dayalı işgaller ve tüm dünyayı tehdit eden kitle imha silahları bulunmaktadır. Bu korkunun gücü, huzursuzluğun veya gelişmişliğin kaynağında ise kapitalist ahlak ve kapitalist ekonomik düzen bulunmaktadır.

Kapitalizm özünde üretim araçlarına bireylerin sahip olmasını öngören ve serbest piyasanın üretime yol göstermesini esas alan ve ortaya çıkan kârın paylaşımını önceleyen bir ekonomik sistemdir. Bu itibarla sonuçta bu yapıp etmeleri gerçekleştirecek insanın zihnî tutum ve değerlendirmeleri son derece anlamlı ve önemlidir. Bu ise son tahlilde bizi ahlakın değerler alanıyla karşı karşıya getirecektir.

Kapitalizmin olmazsa olmaz gördüğü ilkeler özel mülkiyet, ekonomik teşvikler, serbest piyasa sistemi, siyasi ve ekonomik faaliyet özgürlüğü gibi kaidelerdir. Bu sistemde en vazgeçilmez ve önemli değer bireysel özgürlüktür. Devletin görevi ise ancak özgürlükleri korumak ile sınırlıdır. Bu sistem özgürlük kavramını, eşitlik kavramının aleyhine olarak genişletmektedir.

Kapitalizmin, pazar ekonomisine atfettiği değerden söz etmiştik. Ancak ahlak felsefesi açısından ifade etmeliyiz ki küreselleşmenin arkasındaki asıl itici güç olan kapitalist ekonomik sistemin düşünsel paradigmasının temelinde hür ve müteşebbis bireyin bencilliği bulunmaktadır.³⁷ Girişimci bireylerin bireysel kâr ve çıkar arzusu ile ürettiklerinin sonucunda ekonomik düzenin varlığını sürdürüp, geliştirmesi öngörülmektedir. Halbuki kâr güdüsünü temele koyan kapitalist sistemin bu karakteristiği ahlakî açıdan en fazla eleştirmeyi hak eden husustur. Bununla birlikte Weber'e göre yalnızca elde etme güdüsü ve kazanç uğraşısı kapitalizmin doğuşu için yeter neden değildir. Aksine bu kazanma hırısının Protestanlık ahlakı ile sentezlemesi ve dönüştürülmesi gereklidir.³⁸

³⁶Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*,(Çev.,T.Karamustafaoglu-N.Turan),Yetkin Yay., Ank.,1996,S.12.

³⁷ Fromm,a.g.e.,S.24.

³⁸ Weber,a.g.e.,S.16-17.

Bireysel kâr ve başarıya odaklı serbest piyasa ekonomisinde bireysel çıkar (pragmatizm) sonuçta servetin adil olmayan bir şekilde dağılımı doğurması da kaçınılmazdır. Oysa bireysel zenginlik ve mutlulukların toplamından toplumsal zenginlik ve mutlulukların doğacağı beklemek ham bir hayalden öteye geçemeyeceği, çağımızın tanıklığıyla ortaya çıkmıştır.

Doğuştan eşit olmayanların serbestçe sürdürdüğü bir ekonomik yarış insanları kategorik olarak birbirinden ayırdığı gibi bir anlamda da sosyo-ekonomik açıdan ortaya çıkan sınıf ayrışmasını doğurması kaçınılmazdır. Bu ise belki adil ama sonuç da merhamet ve sevginin olmadığı bir dünyayı tıpkı günümüzde olduğu gibi maalesef insanlığın yarınlarına da taşıyabilecektir.

Kapitalist toplumun değişmez dictumu, benlik maksimizasyonudur.³⁹ Bu ise sonuçta hür ve müteşebbis egosantrik bir tutumlar dizgesi ve davranışlar manzumesini başlangıçta doğal ve bu doğallık olgusundan hareketle ahlaksal düzlemde de doğru kılar.⁴⁰ Oysa ahlaksal bağlamda her doğal durumun doğru olmadığını, olamayacağını kabul etmek insanî ve ahlaksal bir hakikattir. Bu hakikati yanlışlamaya dayanan önermeler üzerine kurulmuş olan küreselleşen modern dünyada ne bireysel ilişkiler ne de uluslararası ilişkiler adalet ve hukuk zemininde hiçbir zaman ve hiçbir koşul altında birbirine eşit bağımsız toplumsal organizasyonlar arasında gerçekleşen bir ilişkiler bütünü olamayacaktır. Ulusları ve ulus devletlerini realitede olmasa da en azından kuramsal olarak insanlık ailesinin eşit ve egemen bireyleri oldukları varsayımı konsept olarak insanî bir idealdir. Bu idealitenin aşkın gerçekliği ise self determination ilkesidir.

İnsan ve doğa arasında kurulan insanın lehine (daha doğrusu sistemin lehine) azamî yarar ve kâr koralasyonu, son kertede doğayı sonuna dek tüketerek insanlığın trajik sonunu hazırlayabilir.

Buna mukabil Weber'e göre elde etme güdüsü, kazanç tutkusu ve kar hırsının kapitalizme özdeşleştirilmesi doğru değildir. Çünkü bu hırs sıradan herkeste mevcuttur. Kapitalizm Ona göre bu akıldışı güdülerin dizginlenmesi, en azından aklı olarak dengelenmesiyle özdeşleştirilebilir.⁴¹ Kısacası Kapitalizmi bedene benzetecek olursak onun ruhu, yani bu bedene canlılık ve üretken dinamizmini kazandıracak öz ise bir zihniyet, eşya ve olguları değerlendirme tarzı olarak Protestan Ahlakıdır.

³⁹ Fromm, a.g.e.,s.25.

⁴⁰ Fromm, a.g.e.S.24-25.

⁴¹ Weber,a.g.e.,S.17-18.

Kapitalist üretimin amacı bireysel azamî kâr olunca, bu kârın sürekli olabilmesi için tüketiminde sürekli olması zorunludur. Bu nedenle sürekli ve yapay gereksinimler ve talepler yaratılmalı ve bu taleplerin olabilmesi için de kapitalist sistem tarafından topluma sürekli bir propaganda ve reklamizasyonun değişik araçlar ve vesilelerle yapılması kaçınılmazdır.

Liberal kapitalizme göre hiçbir değer *causa sui* anlamında kendisinden kaynaklanan hiçbir anlam ve değeri yoktur ve olamaz. Ancak araçsal bir işlem ve değere sahiptir. Diğer bir mühim nokta ise kapitalizm açısından toplumsal ve bireysel yaşamda egemen “olması gereken” olarak sunulan bu ilkelerin her biri, ahlakın ilgi alanına giren bir “değer”i ya yok edecek ya da destekleyecek kurallar olduğu gibi insanlığın binlerce yıl içinde yaşadığı kültürel çeşitliliği bu kurallar içinde eritme amaçlı olduğu için ayrıca üzerinde durulmaya değer bir konudur.

Yukarıdaki bu özelliği bakımından Kapitalizm, felsefî açıdan evrensel ve kuşatıcı bir niteliğe bürünse de buna koşul olarak küreselleşmenin de olumsuzlukların ve yaşanmakta olan küresel sermaye boyunduruğunun da fâili durumuna gelmektedir. Bu bağlamda Max Weber ulusal ve uluslararası ilişkilerde siyasal bir güç aracı olarak sermaye piyasasının önemine dikkat çeken bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴²

Bu noktada ekonominin ahlakla bir ilgisi olmadığı iddia edilebilse de iradeli ve bilinçli davranışın olduğu her yerde (hatta pasif kalmayı tercih ettiğimiz durumlarda bile) ahlakî ilke ve değerler zorunlu olarak karşımıza çıkacaktır. Eğer bir ekonomik sistem tarafından bize nelerden kaçınmamız neleri yapmamız gerektiği öğütleniyor ise bu tavsiyelerin ve içeriklerinin ahlak felsefesi açısından ele alınmaması bizce mümkün gözükmemektedir. Kısacası “insan nasıl ve niçin yaşmalıdır” sorusunun cevabı hem ahlak hem de bir ekonomik sistem tarafından ön görülüyorsa ahlak ile ekonomik sistemler aynı sorunsalda kaçınılmaz olarak buluşuyorlar demektir.

Ahlakî değerler dizgesi bizim davranışlarımızı belirleyen ahlakî ve aynı zamanda da zihinsel tutum ve inanışlardır. Öz bir değişle ahlakı, var olan ekonomik sistemden soyutlamak mümkün olmadığı gibi herhangi bir ekonomik sistemin de topluma ve dolayısıyla bireylere yapıp etmelerinde belli

⁴² Susanne Lütz, *Der Staat Und Die Globalisierung Von Finanzmärkten Regulative Politik In Deutschland, Großbritannien Und Den USA*, Campus Verlag, Frankfurt-Newyork, 2002 S.20.

bir takım davranış ilkeleri ve değerler dizgesini kendi temel amaçları doğrultusunda dikte etmediğini söylemek gerçekçi olamayacaktır.

Ekonomik üretim ilişkilerinin belli bir ahlakî üreteceği (Marx) veya belli bir ahlak ve zihinsel tutum ve davranışlardan belli bir ekonomik sistemin ortaya çıkaracağı (Weber) gibi birbirine zıt iki tezi de aynı oranda savunmak veya yadsımak mümkün görünmektedir. Ama şu kadar var ki toplumların ve bireylerin değişim ve yenilikleri gerçekleştirmesinde daima bireysel irade ve arzuların dominant bir karakter arz ettiğini söyleyebiliriz. Aksi halde insan salt edilgen bir özne durumu olarak tanımlanmış olacaktır. Diğer taraftan sosyo-ekonomik sistemdeki değişimin toplumsal ahlakî dönüştürmedeki hızı, herhangi bir ahlakın kendine özgü sosyo-ekonomik sistemi yaratmasındaki hızından çok daha fazla olduğunu sanıyoruz.

İslam ile ekonomik gerilik arasında bir zorunlu bir bağıntı kurmanın doğru bir yaklaşım olduğunu düşünmüyoruz. Çünkü İslam ticarî ve iktisadî faaliyetleri yasaklamak şöyle dursun aksine teşvik etmekteydi.

Batılı sosyologların Avrupa'nın sosyo-ekonomik gelişmesini tamamen kendi iç dinamikliğiyle açıklama çabaları eksik olduğu kadar, Batı Uygarlığının temelindeki sömürü tarihini gözlerden gizleme gayretinin bir sonucu olduğunu ifade etmeliyiz. Kısacası batı sosyolojisi öncelikle kendi toplumsal ve ekonomik çıkarlarını gözetme eğilimidir. Bu temel kaygıdan ötürü bu tür yaklaşımlar modernizmi üst bir değer olarak kabul etmenin yanı sıra batının dışında kalan dünyanın tedricen batılı toplumların geçirmiş oldukları tekâmülden geçerek modern ve uygar olacağı maksimine dayanır. Diğer bir ifadeyle modernleşme kuramları, batılı toplumların temelinde var kabul edilen kapitalizmin ruhu ve Protestan ahlakının evrensel bir geçerliliği olduğu varsayımına dayanır.⁴³

Kalvinist-Püriten ahlak ile ekonomik gelişmeler ve uygar olma arasında kazauistik bir ilişki olsaydı bu gün yaklaşık 590 milyon Protestan dünyanın en geri kalmış toplumları olarak iki kıtada yaşamaktadır. Gerçi Weberyen yaklaşımda Protestanlık ruhu yeterli şart (zorunlu) olarak görülürken, gerekli şart olarak servet, burjuvazi (v.s) şart koşulmuştur.⁴⁴ Bu yüzden bu ülkelerde gerekli şartlar bir araya getirilmediği için, tek başına Protestanlık zenginlik ve serveti yaratamaz denilebilir. Bununla birlikte Huntington "bir araştırmannın gösterdiği gibi 99 ülkede nüfus içindeki Protestan oranı ne

⁴³Sulhi Dönmezer, Toplumbilim, Beta Yay., İst.,2001, S.38-39.

⁴⁴Max Weber, Sosyoloji Yazıları, (Çev.,Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yay., İst., 1993, S.62.

kadar yüksek ise demokrasi düzeyi de o kadar yüksektir”⁴⁵ kabilinden yaklaşımlarını bilimsel açıklamalar gibi görmek mümkün değildir. Günümüz zengin, müreffeh, pseudo veya sahici birçok demokrat ülkesinin gelişmişliği ile Protestan ahlakı arasında nedensellik kurulması mantıksal olduğu kadar gerçekler ile de örtüşmeyen sahte bir illiyet ihdas etmek demektir.⁴⁶ İnsan için aynı zamanda ahlakî bir durumu da ifade etmesi bakımından Müslümanlaşmak veya demokratlaşmanın niçini ve nasılı özdeş iken gelişmişliğin niçin ile nasılı birbiriyle bağlantılı görülmesi bir bilimsel yanılsamadır. Eğer bu işliyi bir yanılsama veya ön kabul gibi değil de gerçek bir zihin dışı gerçek bir nedensellik bağı gibi algılasak bu durumda gelişmiş, kapitalist ve modern ülkeler ile göç ve modern ırkçılık arasında da bu tür bir “illiyet bağı” da aramız mantıklı olacaktır.

Bize kalırsa dünyada başarılı olmak için her türlü sıkıntıya göğüs germe-yi ve başarının kendisini bizatihi bir ibadet gibi gören Püritanizm ile toplumsal kalkınmışlık arasında (kimi çevrelerce savunulsa da) zorunlu bir nedensellik kurulamaz.⁴⁷ Geri kalmışlık bir uygarlığın veya toplumun tüm bireylerinin ferdan ferda geri kalmışlığa ilgili bir sorun olmadığı gibi göreceli olarak gelişmişlik düzeyi de o toplumun tüm bireylerince elde edilmiş değildi. Burada asıl önemli olan sosyal ve ekonomik sistemin nasıl kurgulandığı ve hangi parametrelere dayandırıldığıdır.

Weberyan izah denemelerinin temelde içinde bulunan durumu rasyonel gerekçeler ile meşrulaştırarak ideal bir statü olarak insanlığa takdim ettiğini söylemek fazla abartılı olmayacaktır.

İslam dünyasının Batı Uygarlığı karşısında geri kalmışlığı veya geri bırakılmışlığı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak topyekün İslam dünyasının dolaylı veya doğrudan baskı altında tutulduğu, antidemokratik yönetimlerin despotik idareleri altında asgarî özgürlük ve temel hak ve hürriyetlerden yoksun bırakılarak sömürülmekte olduğu da ayrı bir realitedir. Bu sonucu doğuran iç ve dış etmenlerin izalesi son adımda ilerleme ve gelişmeyi sağlamayacaktır. Çünkü en başta sosyal olguları değiştirip, dönüştürmeyi söz konusu toplumsal olgu veya sonuçları doğuran faktörlerin yok edilmesi ile mümkün olacağını düşünmek sosyal olguları kaba bir fizik olgusu gibi düşünmektir. Olumsuz olarak değerlendiren sosyal sonuçları doğuran etmen-

⁴⁵Huntington, a.g.e.,S.72-73.

⁴⁶Weber, Protestan Ahlakı,S.30-31.

⁴⁷ Paul Hazard, Batı Düşüncesindeki Büyük Değişim, (Çev., Erol Güngör), Tur Yay., İst., 1981, S.108-109.

leri ortadan kaldırmanın yanı sıra (gerek sebep) daha birçok süreçleri de (yeter sebep) devreye sokmak elzemdir. Soğuğa maruz kalmaya bağlı olarak ortaya çıkan bir hastalığı, yalnızca bu sonucu doğuran sebepleri ortadan kaldırmakla değil, bunun yanı sıra bir takım zorunlu süreçleri de ilave etmedikçe başarı elde edilemez. Belirtmeliyiz ki, sosyal olgular ise pozitif bilimlerin konusu olan olgulardan daha komplektir.

Diğer taraftan günümüz dünyasının karşı karşıya kaldığı en önemli bir sorunlardan biri de ekolojik sorunlar bir bakıma küreselleşmenin doğal yansımalarından yalnızca bir tanesidir. Çünkü sanayi ve teknolojinin dünya ölçeğinde yaygınlık kazanması küreselleşmenin bir diğer göstergesi olduğu gibi çevre kirliliği de teknolojik gelişmelerin bir sonucudur.

Liberal kapitalizmin temellerini oluşturan özel mülkiyet, serbest piyasa sistemi ve kâr maksimasyonu gibi ilkelerin insanlığın geleceğini tehdit edecek boyutta hem ekolojik hem de o oranda ahlakî bir sorundur. Yoksa kimi liberallerin savunduğu gibi bir tür serbest piyasa çevreciliği için vicdan yeterli bir yaptırım kaynağı teşkil edeceğini düşünmek, insan doğasının disharmonikal yapısını kavramamak olacaktır.

Kapitalizm insanlığın karşısına Protestanlığın tanrı tarafından seçilmiş olma inancını (ekonomik eylemler aracılığıyla elde edilen kâr, nimet ve başarılar ölçüsünde olduğu varsayımına dayanarak) çıkarmakta ve bu inancı seküler ve iktisadî bir karaktere büründürerek meşrulaştırma çabası etik bakımından tartışmaya açık konumunu sürdürmektedir.⁴⁸

Buna paralel olarak da 1970'lerde ortaya çıkan kapitalizmin yeni bunalım dönemi batılı ülkeleri küreselleşme adı altında nitelediğimiz yeni bir yaklaşıma yönelmeyi zorunlu kılmıştır. Bu yeni yaklaşıma göre yetersiz ve yeteneksiz bireyleri sosyal ve insanî güvence altına alma amaçlı dahi olsa tüm kamusal mülkiyet biçimleri kesinlikle yadsınmalı, sosyal refah devleti ülküsünden vazgeçilmeli, hür müteşebbis ve sermayedara, sermaye hareketlerine uluslar arası zeminde sonsuz hareket serbestisi temin edilmelidir. Geri bırakılmış ülkelerin aydınlarının bilinç ve değerler dünyasında, neoliberal politikaların Truva atı olan küreselleşme konsepti, haddizatında kapitalizmin insanlığı içine düşürdüğü bunalımından çıkış yolu olarak devletin ekonomik alandaki egemenliğinin yok edilmesi olarak da tanımlanabilir.

Günümüz dünyası bilgi çağına girmesiyle yeni teknolojilerin gelişimi de hızla artmıştır. İletişim, ulaşım ve bildirişimdeki ilerleme teknolojideki ge-

⁴⁸ Weber, a.g.e., S. 83-87.

lişmeleri dñyanın her yerinden en kısa zamanda erişilebilir hale getirmiştir. Artık sınırlar eski önemini kaybetmekte her düzlemde özellikle de kültürel ve değerler alanında karşılıklı etkileşim güçlü olanın lehine olarak artmaktadır. Bunun yanı sıra 80'li yıllardan itibaren küreselleşme süreci çokuluslu şirketlerin sayısının artmasına ve buna bağlı olarak da uluslararası işbirliği önemli ölçüde gelişmiş ve artmıştır. Bu durumun pek çok yararlı yönleri yanı sıra birçok mahzurlu tarafı da gün geçtikçe tebellür etmektedir. Birçok platformda çağı okumak denilen olgu aslında bir bakıma küreselleşmeye ayak uydurmak ve onun gereklerini yerine getirmek biçiminde algılanmaktadır.

Bu bağlamda Dünyadaki küreselleşme süreci içinde, bütün ÷lkeleri etkileyen finansal gelişmeler şöyle sıralamak mümkündür.

Dünya ölçeğinde tüm finansal piyasalar hızla gelişmektedir. Her ÷lke, mali yapılarını ve mali sistemlerini güçlendirilmek için bir dizi reformlar yapmak durumundadır.

Dünya ölçeğinde her alanda özellikle de ekonomik ve ticari düzlemde çatışmacı rekabet artmıştır.

Bütün gelişmekte olan ÷lkeler, 1980'lerden itibaren genel bir eğilim olarak uluslararası finansal piyasalara daha fazla girmeye başlamışlardır. Ekonomik sorunlarını çözebilmek amacıyla çareler aramakta ve uluslararası finansal piyasalardan fon talep etmektedirler.

Türkiye de dahil olmak üzere dünya nüfusunun %78'ini oluşturan, Latin Amerika, Güney Doğu Asya ve Avrupa'nın Güney sahillerinde yer alan ÷lkelere, finansal piyasaların geliştirilmesine özel önem verilmekte olup bu ÷lkeler dünya gayri safi milli hasılasının yalnızca %12'sine sahiptirler. Dünya sermaye piyasası hareketlerinin ise %5'ini ve dünya yatırım fonlarının sadece binde 1'ini çekebilmektedirler⁴⁹

Türkiye'nin sosyo-kültürel tarihsel arka planı ve geçmişte küresel ölçekteki misyonu, ait olduğu ve yöneldiği medeniyet dünyaları arasındaki terkibî duruşu ve sahip olduğu kadim değerler tablosunun yanı sıra jeostratejik konumu itibariyle (dünya enerji kaynaklarına komşu olması ve en az maliyetli güzergâha sahip bulunuşu) geleceğin dünyasını biçimlendirecek küreselleşme vetiresinde siyasi/güvenlik boyutu çerçevesinde önemli bir rol üstleneceği çok açıktır.

Bu durumda gelecek yüzyıl için başta Türkiye olmak üzere gelişmemiş veya gelişmekte olan ÷lke aydınlarının çözümlerinin çözüm araması gereken temel sorun

⁴⁹ Özgen, a.g.e., S.4.

şudur: Türkiye'nin küreselleşen dünyadaki yeri nedir, ne olacaktır, ne olmayacaktır? Hür müteşebbis ve sermayedarların serbest ticaret ve ekonomik faaliyetlerini güvence altına almaya matuf tek bir hukuk ve yargı sisteminin Batı Uygarlığınca küresel ölçekte dünyaya doğrudan veya endirekt yol ve yöntemlerle egemen kılınması durumunda, Türkiye ve İslam ülkeleri dünya ekonomisinde ve buna bağlı olarak da dünya siyasetinde ne kadar pay alabilecektir? Böyle bir dünyanın eşitlik ve kardeşlik bir yana adaletle dolmasını ümit edebilir miyiz?

KAYNAKÇA

- ARMSTRONG, Karen, İslam, (Çev.,Selim Yeniçeri), Koridor Yay.,İst., 2002.
- DÖNMEZER, Sulhi, Toplumbilim, Beta Yay.,İst.,2001.
- FROMM, Erich, Sahip olmak Ya Da Olmak, (Çev.:Aydın Arıtan), Arıtan Yayınevi, İst., 1991.
- Fukuyama, Francis, Büyük Çözülme,(Çev.:Hasan Kaya), Profil Yay.,İst.,2008.
- GÜRİZ, Adnan, Hukuk Felsefesi, A.Ü.Hukuk Fak.,Yay.,No:511,Ank.,1996.
- HAZARD, Paul, Batı Düşüncesindeki Büyük Değişim, (Çev., Erol Güngör), Tur Yay.,İst.,1981.
- HUNTINGTON, Samuel P.,Üçüncü Dalga (Çev.,Ergun Özbudun),TDV Yay., Ank., 1993.
- LÜTZ, Susanne, Der Staat Und Die Globalisierung Von Finanzmärkten Regulative Politik In Deutschland, Großbritannien Und Den USA, Campus Verlag, Frankfurt-Newyork, 2002.
- MİCHAÉLİS, Carl, Kirchner's Wörterbuch der Philosophischen Grundbegriffe, Verlag der Dürr'schen Buchhandlung, Leipzig, 1907.
- MONTGOMERY, Watt, İslamın Avrupa'ya Tesiri,(Çev.,Hulusi Yavuz),Boğaziçi Yay.,İst.,1986.
- ÖZGEN, Ferhat Başkan, Ege Maliye Bölümleri Araştırma Görevlileri Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir ,26-28 Kasım 1998.
- ÖZGÜVEN , Ali, İktisat Bilimine Giriş, Filiz Kitapevi, İst.,1991.
- ÖZLEM, Doğan, Günümüzde Felsefe Disiplinleri, Ara Yayınları, İst., 1990.
- SANDER, Oral, Siyasi Tarih, İmge Kitapevi, Ank.,1992.
- SARTORİ, Giovanni, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, (Çev., T. Karamustafaoğlu - N.Turan),Yetkin Yay.,Ank.,1996.
- SAVAŞ,V.F., İktisadın Tarihi, Liberal Düşünce Topluluğu, Avcıel Mat.,İst.,1997.
- SEYİDOĞLU, Halil, Uluslararası İktisat: Teori, Politika Ve Uygulama, Güzem Yayınları, İst.,1990.

Münir Dedeoğlu

WEBER, Max, Protestan Ahlakı Ve Kapitalizmin Ruhu,Çev.,Zeynep Aruoba, Hil Yay.,İst.,1999

WEBER, Max, Sosyoloji Yazıları, (Çev.,Taha Parla),Hürriyet Vakfı Yay.,İst.,1993.

TANİLLİ, Server, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, Say, İstanbul, 1990.